

СЕКЦІЯ 5 РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 338.49

Іванова Н.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту інноваційної діяльності
Чернігівського національного технологічного університету

АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТІВ МОДЕРНІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У КОНТЕКСТІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Стаття присвячена аналітичному дослідженню поставлених завдань та досягнутих результатів модернізації національного економічного простору. Дана оцінка проявам трансформацій на регіональному рівні, зокрема у інфраструктурному комплексі. За умов тенденцій глобалізації, вважає автор, саме виробнича інфраструктура регіону набуває особливого значення і виступає «точками росту» та запорукою успішної євроінтеграції України.

Ключові слова: регіон, модернізація, виробнича інфраструктура, економічний простір, регіональний розвиток, структурно-економічна трансформація, транспорт, зв'язок, енергозабезпечення.

Іванова Н.В. АНАЛИТИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА РЕЗУЛЬТАТОВ ПРОЦЕССОВ МОДЕРНИЗАЦИИ В КОНТЕКСТЕ РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

Статья посвящена аналитическому исследованию поставленных задач и достигнутых результатов модернизации национального экономического пространства. Дана оценка проявлениям трансформаций на региональном уровне, в том числе в инфраструктурном комплексе. В условиях тенденций глобализации именно производственная инфраструктура региона приобретает особое значение и выступает «точками роста» и залогом успешной евроинтеграции Украины.

Ключевые слова: регион, модернизация, производственная инфраструктура, экономическое пространство, региональное развитие, структурно-экономическая трансформация, транспорт, связь, энергообеспечение.

Ivanova N.V. ANALYTICAL ASSESSMENT ABOUT RESULTS OF PROCESSES OF MODERNIZATION IN THE CONTEXT OF REGIONAL DEVELOPMENT

The article is devoted to analytical research of assigned objectives and the achievements in modernization of the national economic. Has been given the evaluation of manifestations of transformation at the regional level, including in the infrastructure sector. In the context of globalization trends the production infrastructure in the region has a particular importance and acts as a «points of growth» and the key to the successful European integration of Ukraine.

Keywords: region, modernization, industrial infrastructure, economic space, regional development, structural and economic transformation, transport, communications, energy.

Постановка проблеми. На сьогодні існує значне розмаїття підходів, методів та засобів вирішення регіональних соціально-економічних проблем. Один із класичних підходів полягає у адаптації структури регіональної господарської системи згідно ролі у територіальному поділі праці та спеціалізації, яка склалася історично. За умов тенденцій глобалізації саме інфраструктурний комплекс регіону набуває особливого значення і виступає осередком трансформацій економічного простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Каркас економічної складової теорії модернізації сформували такі закордонні вчені: У. Ростоу (концепції С. Кузнец (стадій, джерел, рушійних сил, соціальних факторів), А. Гершенкрон (сучасного економічного росту, його типологічних особливостей у «відносно відсталіх» країнах). Обґрунтування стратегії модернізації економіки регіонів України відображено у працях вітчизняних вчених, серед яких О.М. Алімов, О.А. Амоша, М.П. Бутко, З.С. Варналій, В.М. Геєць, М.І. Долішній, Е.М. Лібанова, В.М. Геєць, Г.Л. Монастирський, Я.Б. Олійник, Л.Г. Чернюк, А.А. Чухно та інших.

Постановка завдання полягає у дослідженні особливостей поточного стану модернізаційних процесів на регіональному рівні, що в сучасних умовах прояву глобалізаційних та інтеграційних процесів

може розглядатися як засіб розвитку регіонального економічного простору та оптимізації територіально-галузевої структури регіональних відтворювальних систем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування підходів до модернізаційних перетворень регіонального економічного простору має спиратися як на результати наукового аналізу індивідуальної траєкторії розвитку об'єкта трансформації, так і на узагальнення світових тенденцій. Сучасні дослідження теоретичних основ модернізації ґрунтуються на припущенні, що територіальна економічна система послідовно проходить у своєму розвитку кілька стадій, кожна з яких потребує застосування адекватних інструментів і своєчасності їх чергування (табл. 1).

Наразі економіка України перебуває у переході від ресурсної до інвестиційної моделі розвитку. Свідченням чого є поточний рівень соціально-економічного розвитку та невідповідність загальним закономірностям структурних зрушень, що відбуваються в розвинених економіках світу і відповідають інноваційному етапу розвитку. В Україні у занепаді знаходяться наукоємні, високотехнологічні галузі. Натомість сформувалася неекотехнологічна економіка з високою ресурсо- та енергоємністю виробництва, надмірним екстенсивним розвитком добувної промисловості, відсталістю агропромислового

сектору, низьким рівнем інноваційного виробництва, відставанням розвитку інфраструктури [1].

Інституційне обґрунтування необхідності та особливості процесу модернізації національної економіки на засадах сталого розвитку знайшли своє відображення у щорічному посланні Президента України до Верховної Ради України «Модернізація України – наш стратегічний вибір» та у Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020». Значну роль у модернізації економіки повинна відіграти інтеграція України у світогосподарську систему, реалізація конкурентних переваг України на міжнародній арені і скорочення розриву в економічному розвитку між Україною і розвиненими країнами [2; 3].

Відповідно, виділено два етапи посткризового відновлення економіки країни [2].

I етап вже відбувся у 2010–2012 роки. Він був визначений як період подолання фінансової кризи та досягнення макроекономічної стабілізації, забезпе-

чення нормального функціонування фінансових ринків та їх ролі в інвестиційних і структурних процесах.

II етап (2013–2020 роки) визначений як період формування фундаментальних основ сталого розвитку та активізації реформ з подальшим підвищенням конкурентоспроможності економіки України та забезпечення стійких темпів розвитку економіки.

Україна має посилити свою адаптованість та здатність швидко реагувати на світові виклики. Передбачається перехід національної економіки до менш енергоємного та більш екологічно чистого економічного зростання.

Реалізація Стратегії за оптимістичним сценарієм передбачає підвищення ефективності реалізації державних цільових програм, створення численних національних та регіональних полюсів розвитку, заохочення прямих іноземних інвесторів до важливих національних проектів і розбудови інфраструктури тощо [2].

Таблиця 1

Стадії розвитку економічної території

Стадія розвитку	Характеристика
Ресурсна	В основі зростання лежать базові фактори виробництва, критерієм оцінки є масштаби залучення ресурсів. Розвиток ґрунтується на отриманні іноземних технологій у речовинній формі, поширення реальних інвестицій
Інвестиційна	В основу економічного розвитку закладається ідея підвищення ефективності використання ресурсів. Зростає якість трудових ресурсів при зниженій вартості залучення праці. Розповсюдження вертикально інтегрованих організаційних утворень (корпорацій). Поширення інвестицій у людський капітал, технології, дослідження та розробки. Заохочується отримання закордонних технологій у речовинній формі та інтелектуальної власності
Інноваційна	Основою економічного розвитку є національні розробки і нововведення. Інтенсифікація інвестування у людський капітал, науку. Створюються як нові продукти, так і технології, поширення дифузії новачків. Винесення в інші країни малоефективних видів діяльності

Таблиця 2

Рівень та подолання регіональних диспропорцій (фрагмент)

Завдання	Очікувані результати після 2012 р.	Рівень 2010 року	Рівень 2013 року
Забезпечення реалізації потенціалу регіонів та підвищення їх інвестиційної привабливості	Зменшення розриву у рівні валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу з 6 до 3 разів	Мінімальний рівень: Чернівецька обл. – 10,94 млн грн/ос.; максимальний рівень – м. Київ – 70,42 млн грн/ос. (розрив 6,44 рази); по областях: Дніпропетровська обл. – 34,71 млн грн/ос. (розрив 3,17 рази) У середньому по Україні – 23,6 млн грн/ос.	Мінімальний рівень: Чернівецька обл. – 14,49 млн грн/ос.; максимальний рівень – м. Київ – 96,1 млн грн/ос. (розрив 6,6 рази); по областях: Дніпропетровська обл. – 44,94 млн грн/ос. (розрив 3,1 рази). У середньому по Україні – 32,12 млн грн/ос.
	Суттєве зменшення регіонального розриву у надходженні прямих іноземних інвестицій на душу населення	У середньому по Україні – 899,8 дол. США/ос.; мінімальний рівень – Тернопільська обл. – 66,1 дол. США/ос.; максимальний рівень – м. Київ – 7031,9 дол. США/ос. (розрив 106,4 рази); по областях – Дніпропетровська обл. – 2098,5 дол. США/ос. (розрив 31,7 рази)	У середньому по Україні – 1246,1 дол. США/ос.; мінімальний рівень – Тернопільська обл. – 59,4 дол. США/ос.; максимальний рівень – м. Київ – 9783,0 дол. США/ос. (розрив 164,7 рази); по областях – Дніпропетровська обл. – 2547,0 дол. США/ос. (розрив 42,9 рази)
Поліпшення якості та вирівнювання людського розвитку в регіонах України	Зменшення регіонального розриву у середньомісячній заробітній платі з 2,3 до 1,5 разів	Середня заробітна плата по Україні – 1906 грн; мінімальний рівень – Тернопільська обл. – 1412 грн максимальний рівень – м. Київ – 3161 грн (розрив 2,33 рази), по областях – Донецька обл. – 2116 грн (розрив 1,49 рази)	Середня заробітна плата по Україні – 3265 грн; мінімальний рівень – Тернопільська обл. – 2359 грн максимальний рівень – м. Київ – 5007 грн (розрив 2,12 рази), по областях – Донецька обл. – 3755 грн (розрив 1,59 рази)
	Зменшення розбіжності за індексом людського розвитку з «суттєвих» до «несуттєвих»	Індекс людського розвитку для України становить 0,71 – категорія високо розвинутих країн, і відносить країну на 69 місце з 169 держав і територій	Індекс людського розвитку для України становить 0,734 – категорія високо розвинутих країн, і відносить країну на 83 місце з 187 держав і територій
Розширення між-регіональної взаємодії	Підвищення ефективності використання регіонального потенціалу розвитку та зменшення техногенних ризиків	Найвищий інтегральний показник техногенної небезпеки протягом 1997–2013 рр. існує у Дніпропетровській, Донецькій, Закарпатській, Запорізькій, Івано-Франківській, Луганській, Львівській, Миколаївській, Одеській, Херсонській областях та АР Крим. В Україні за період 2000–2015 рр. спостерігається зменшення кількості надзвичайних ситуацій зі 139 до 56.	

Побудовано та розраховано автором на основі [2; 4]

Песимістичний сценарій не передбачає значного інноваційного та інвестиційного навантаження, активних дій з боку держави та Уряду. Він реалізується, виходячи з припущення щодо збереження інерційності економічного розвитку, збереження попередньої моделі з переважно екстенсивним зростанням, а також сировинним, середньо- і низько-технологічним експортом.

Велике значення у зазначених документах приділяється регіональному розвитку. Перенесення акцентів ідеї модернізаційних перетворень з національного на регіональний рівень є об'єктивно обумовленим. Зважаючи на ієрархічність світового господарства, розвиток елементів вищого порядку забезпечується через процеси зростання потенціалу та розвитку елементів на нижчому рівні. Стратегією національної модернізації закладено ідею регіонального розвитку як підґрунтя для позитивних економічних зрушень у макросистемі (табл. 2).

Як свідчить фрагментарний аналіз результатів реалізації I етапу модернізаційних перетворень, на рівні регіонів, на жаль, не відбулося суттєвих зрушень. Натомість спостерігається погіршення показників. Окремо варто відзначити динаміку регіонального потенціалу розвитку. Саме він відтворює об'єктивні характеристики та передумови соціально-економічного, техніко-технологічного і організаційно-економічного розвитку регіонів України. Однак, оскільки він носить інтегральний характер, то не відображає унікальності регіональних тенденцій та здатності до розвитку у певному напрямі. Так, наприклад, одна частина областей України має кращі показники за інноваційною та інтелектуальною здатністю і, відповідно, технологічною конкурентоспроможністю, проте гірші за обсягами експорту промислової продукції; інші області відзначаються позитивними вимірами регіонального промислового виробництва, проте за показниками екологічної та соціальної безпеки є найгіршими [5].

Варто відзначити, що у стимулюванні розвитку регіональних відтворювальних систем значне місце посідає зростання інфраструктурного потенціалу, роль якого не обмежується вторинністю допоміжної, обслуговуючої сфери загального користування. У свою чергу, розвиток інфраструктури є одним із найважливіших пріоритетів модернізації економіки, оскільки саме інфраструктурна послуга створює основу для зменшення рівня трансакційних витрат всіх секторів економіки.

Саме сектор виробничого обслуговування забезпечує підґрунтя для оптимізації просторово-галузевої структури регіональної відтворювальної системи за рахунок погодженого росту інфраструктурних секторів і ефективного використання регіонального економічного простору та його ресурсів. Отже, «точками зростання» на рівні регіональної економіки у світовій практиці традиційно вважаються: транспорт, дорожнє будівництво, комунікації, енергетичний сектор, екологічні проекти, у тому числі – проекти екологічної енергетики, дослідження та інновації [6].

Зокрема, у 2014 р. у структурі загального обсягу реалізованих послуг більше третини (39,5%) склали послуги транспорту, складського господарства, пошти та кур'єрської служби, п'яту частину обсягів (20,6%) – послуги інформації та телекомунікацій. Обсяг послуг, реалізованих підприємницькому сектору, становив 78,1% загального обсягу реалізованих послуг, що підкреслює значимість виробничих послуг.

Сьогоднішній стан виробничої інфраструктури об'єктивно обумовлює потребу в модернізації на регі-

ональному рівні не тільки у відповідності до ринкових вимог і суспільних перетворень. Події в Україні 2013–2014 рр. суттєво змінили національну економічну ситуацію. Російська гібридна агресія в АР Крим та на сході України в даний час є одним із основних чинників політичної та економічної нестабільності, значного посилення негативних тенденцій у динаміці базових макроекономічних показників.

Економіка України відчула серйозних структурних трансформацій негативного характеру. Руйнуються багаторічні економічні зв'язки і міжрегіональні стосунки, транспортні та логістичні маршрути перевезень.

Так, анексія Криму призвела до переорієнтації вантажопотоків з кримських портів на термінали Одеси, Миколаєва, Херсона і портів Азовського моря. Водночас основна проблема полягає у втраті Україною виходу в Чорне море з Азовського і з частини континентальних портів. Це уможливило блокування українських судів, що пливають через Керченську протоку, або, оскільки усі виходи тепер проходять через територіальні води, які Росія вважає своїми, за це доведеться платити. Труднощі проходження торговельних суден через Керченську протоку негативно позначились на експортерах аграрної продукції і металопродукції, які активно використовують Маріупольський порт. Втрата кримських морських портів призвела також до короткострокових втрат їх великих клієнтів – експортерів зерна, оскільки країна втратила близько 10% портів потужностей з перевалки [7].

Крім зазначених факторів зовнішнього впливу, тенденції у самому інфраструктурному комплексі обумовлюють необхідність модернізаційних перетворень. Якщо продовжувати аналіз по транспортній галузі, то спостерігаються наступні проблеми, які обумовлені в тому числі проявом глобалізаційних та інтеграційних світових тенденцій. Так, менше 10% вантажних перевезень (у тонно-кілометрах) здійснюється автошляхами, тоді як на залізничний і трубопровідний транспорт припадають майже однакові частки більшої частини вантажних перевезень. Однак ця ситуація швидко змінюється внаслідок постійного зростання комерційних і пасажирських перевезень, деякі стратегічні ділянки мережі автомобільних доріг вже функціонують на максимумі своїх можливостей. З огляду на євроінтеграційний вектор, в Україні значні відрізки мережі потребують модернізації згідно вимог європейських технічних стандартів і стандартів безпеки. Крім того, через постійне недофінансування галузі мережа доріг поступово занепадала, і зараз приблизно 40-50% усіх доріг державного значення не відповідають діючим стандартам. Статистика безпеки руху в Україні залишається однією з найгірших в Європі за кількістю ДТП і нещасних випадків зі смертельними наслідками, що в деяких випадках обумовлено також станом дорожнього полотна [8].

На жаль, не очікується швидкого покращення фінансування цієї галузі. У 2015 році бюджетні асигнування на ремонт та розвиток доріг становлять 2,7 млрд грн, що є вдвічі менше за мінімальну потребу лише для ремонту доріг.

Інфраструктура забезпечує міжрегіональні та зовнішньоекономічні комунікації у національному економічному просторі. Якщо транспорт – це просторові комунікації, то інформаційні – забезпечує галузь зв'язку.

Найбільш вагомими на ринку послуг зв'язку є послуги мобільного зв'язку – 59,8%, фіксованого теле-

фонного зв'язку – 16,1%, а також з передачі даних і забезпечення доступу до мережі Internet – 10,9%. У регіональному розрізі доходи від послуг зв'язку у 2013 р. порівняно з попереднім роком зросли у 17 регіонах України, з них найбільшими темпами в Одеській, Миколаївській, Закарпатській, Херсонській, Львівській, Чернігівській та Київській областях.

Однак варто зауважити, що високі показники розвитку галузі зв'язку обумовлені, у першу чергу, гарним забезпеченням мобільним зв'язком населення України. При цьому мова йдеться не про його високу якість, а про значну кількість активованих номерів (на 100 жителів України припадає 138 мобільних номерів). Такий стан речей обумовлений довготривалою тарифною конкуренцією трьох основних операторів мобільного зв'язку в Україні.

Поштова та кур'єрська діяльність у 2013–2014 рр. показала значний спад, в основному за рахунок падіння обсягу імпорту. Причиною є різке скорочення кількості міжнародних відправлень. Так, за І кв. 2014 р. обсяг імпорту товарів знизився на 21,1% проти відповідного періоду попереднього року. Імпорт товарів зменшився з усіх найбільших країн-партнерів: з Китаю на 29,5%, Німеччини – на 26%, США – на 25,4%, Росії та Туреччини – на 24,6%, Франції – на 24,5%, Польщі – на 22,4%, Італії – на 15,2%. Це відбулося у тому числі внаслідок зменшення надходжень міжнародних відправлень та скорочення обсягу куплених товарів в зарубіжних інтернет-магазинах населенням (у тому числі і через різке подорожчання основних валют).

Проте спостерігається інтенсивний розвиток сегменту внутрішньої кур'єрської доставки вантажів. Так, за даними сайту «Кур'єрські служби України» <http://www.cargoservice.org.ua/>, в Україні на даному ринку діють 60 компаній. У ключових гравців ринку обсяги доставки всередині країни мають тенденцію до стійкого зростання. Особливо інтенсивно збільшують вантажообіг вітчизняні інтернет-магазини, оскільки в умовах значного зниження купівельної спроможності населення активно переходять до онлайн-покупок із розрахунком у гривні та невеликою відстанню доставки.

Стан наступної ключової складової виробничої інфраструктури – сектора енергетики, який визначає економічну безпеку держави та її регіонів, залишається одним із головних викликів розвитку для Уряду України. Наша країна входить в десятку найбільш енергоємних економік світу. Хоча енергоємність економіки країни зменшувалася близько 5% у рік упродовж 1996–2009 років, вона все ще у 3,7 рази перевищує аналогічний показник Німеччини (наприклад, 0,45 кілограм умовного палива в порівнянні з 0,12 кг у Німеччині), що втричі вище за аналогічні середні показники в країнах Європейського Союзу [8].

Висновки з проведеного дослідження. Нові виклики глобалізації та проведений аналіз результативності трансформаційних зрушень у вітчизняній економічній системі об'єктивно обумовлюють необхідність інтенсифікації зусиль по закріпленню інвестиційної стадії розвитку та скорішого переходу до інноваційної. На наш погляд, виходячи з

поточного стану національної економіки та інфраструктурного комплексу зокрема, при реалізації модернізаційних процесів доцільним є виділення та зосередження на ключових елементах інфраструктурного комплексу, які визначають рівень конкурентоспроможності країни.

По-перше, у зв'язку з євроінтеграційними процесами найважливішим елементом виробничої інфраструктури, який визначає як транзитний потенціал країни, так і можливості міжрегіональних комунікацій, є стан доріг. У даній сфері модернізація має відбуватися у напрямках: управління фінансуванням на засадах державно-приватного партнерства (із впровадженням платних доріг) та застосування сучасних технологій і матеріалів для будівництва і ремонту дорожнього полотна.

По-друге, для використання переваг геополітичного розташування створити умови для збільшення надходжень від транзиту територією країни та мінімізації негативних наслідків від цього (у т.ч. економічних, екологічних та соціальних). З цією метою необхідний перехід до логістичної парадигми розвитку транспортного сектору, яка передбачає створення транспортно-логістичних центрів у вузлах формування або розподілу вантажопотоків; застосування елементів інтелектуальної транспортної системи; удосконалення митної логістики тощо.

По-третє, основний напрям модернізації сектора енергетики – розширення потужностей енергосистеми з передачі електроенергії та зниження втрат всередині мережі, які на сьогодні вельми значні. Українська економіка характеризується низьким рівнем енергоефективності, тому значні зусилля повинні спрямовуватись на впровадження сучасних енергозощаджуючих технологій у підприємницькому секторі економіки та домогосподарствах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Структурні перетворення в Україні: передумови модернізації економіки / А.П. Павлюк, Д.С. Покришка, Я.В. Белінська [та ін.] ; за ред. Я.А. Жаліла. – К. : НІСД, 2012. – 104 с.
2. Модернізація України – наш стратегічний вибір : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К., 2011. – 416 с.
3. Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» від 12 січня 2015 року № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10>.
4. Державна служба статистики. Офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>.
5. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь / за ред. акад. НАН України Е.М. Лібанової, акад. НААН України М.А. Хвесика. – К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. – 776 с.
6. Стратегії розвитку регіонів: шляхи забезпечення дієвості. Збірник матеріалів «круглого столу» / за ред. С.О. Білої. – К. : НІСД, 2011. – 88 с.
7. Юрченко К.Г., Жаліло Я.А. Щодо системних наслідків тимчасової окупації Криму в економічній сфері. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1535/>.
8. Партнерство Світовий банк – Україна. Огляд програм в країні квітень 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/Ukraine-Snapshot-ukr.pdf>.